

v nekonečném zdání. Změna je pojata spíše do bytí: „Ze všeho se stává jedno a z jednoho všechno.“ Tak může nakonec Hérakleitos říci o jednu, které je viditelné ve všech proměnách: „Měnic se je nehybné.“ Je to živá, rozvíjející se a opět sama k sobě se navracející jednota. Jako taková je to ta hlubší skutečnost v rozdvojeném světě.

Podíváme-li se ještě jednou nazpět na nadpis této kapitoly, vidíme, že Parmenidés a Hérakleitos jsou vskutku duchovní dvojčata. Neboť oběma jde o pravé bytí, jedno a celé. Ale přesto zbývá dosti protikladů. Nikoliv v tom, že by stáli vůči sobě nepřátelsky. Ale ten první, Parmenidés, směřuje se kvůli čistému bytí s naprostou ztrátou světa, ten druhý, Hérakleitos, zachraňuje rozpornou skutečnost v živě chápaném jednu. Tím vytvářejí tyto dva raní filosofové dvě základní možnosti metafyzického filosofování, které se pak vracejí v celých pozdějších dějinách filosofie v nekonečných variacích: Skrytý a odkrytý pohled na absolutní a odtud vycházející pokus vysvětlit hádankovitou skutečnost.

3/

SÓKRATÉS NEBOLI POHORŠUJÍCÍ TÁZÁNÍ

Kdo se pokusí vstoupit zadním schodištěm k Sókratovi, tomu se může stát, že mu neotevře dveře on, nýbrž jeho žena Xantippa. Je to dokonce velmi pravděpodobné, neboť Sókratés není většinou doma. Ale i z věcného hlediska to má svůj smysl. Neboť jestliže je Sókratés proslulý mezi filozofy, pak stejně proslulá je Xantippa mezi manželkami filozofů. Někdo by řekl, že je proslulá kvůli svému manželovi. Zajisté. Ale možná, že je to i trochu obráceně. Možná, že by se Sókratés nestal Sókratem, kdyby jeho manželkou nebyla Xantippa. Tak to alespoň vidí Nietzsche, filozof s psychologickým postřehem: „Sókratés si našel ženu, ja-

kou potřeboval... Xantippa ho opravdu stále více vhněla do jeho nejvlastnějšího povolání.“

Je tomu však opravdu tak? Smíme-li věřit antickým zprávám, Xantippa dělá přece pravý opak toho. Dělá všechno možné, aby svého manžela nepustila k jeho filosofickému řemeslu. Doma mu dělá peklo, a když pak on už toho má dost a chce jít za svými filosofickými přáteli, také se jí to nelíbí. Někdy mu vylije z okna na hlavu škopík špinavé vody nebo běží dokonce za ním a strhne mu na veřejném tržišti s těla plášť.

Jeho přátelé se nad tím rozhořčují a nazývají Xantippu tou nejnesnesitelnější ženskou, která kdy žila a bude žít. Sókratés však přijímá podobná domácí i veřejná hromobití s filosofickou vyrovnaností. Když ho z okna stihne vodní lázeň, poznamená jen: „Cožpak jsem vám neřikal, že když Xantippa hromuje, pouští i déšť?“ A když geniální mladík Alkibiadés jednou mří: „Ta hašteřivá Xantippa je nesnesitelná,“ odpoví Sókratés: „Ty také nic nenadělaš proti křiku hus.“ Ostatně se domnívá, že spolužití s nepoddajnou ženou má v sobě také něco dobrého. Neboť kdo se vypořádá s Xantippou, srovná se lehce s ostatními lidmi.

Pozdější životopisci mají se Sókratem více soucitu než on sám se sebou. Aby mu dopřáli také trochu milosrdného štěstí, vynalezli půvabnou historku. Athéňané se totiž usnuli, když se po prohrané válce počet obyvatel velmi zredukoval, že každý občan smí mít děti od dvou žen. Tak se také Sókratés, poslušen tohoto zákona, podruhé oženil, a to s dívkou, která měla krásné jméno Myrto. Ale tato historka je vskutku nepravděpodobná a Sókratés by asi řekl i o tomto svém druhém sňatku to, co odpověděl jednomu tazateli, který se ho ptal, zda by se měl oženit nebo ne: „Ať uděláš cokoli v obojího, budeš litovat.“

Ale vraťme se ještě ke Xantippě. Čeho všeho dosáhne tím svým spíláním? Nic jiného, než že Sókratés o to ochotněji opouští neklidný dům a o to rychleji uniká do svých filosofických rozhovorů. Tím se však Sókratés stává právě Sókratem. Neboť je Athéňan a v tomto městě s jeho chutí k veřejnému životu má váhu jen ten, kdo sám vystupuje na veřejnosti. Kdyby se Sókratés zahrabal do své studijní cely, nikdy by se nestal proslulým Sókratem. Tak se obrací Xantippin záměr ve svůj pravý opak. V jejím konání, smíme-li je vyložit v duchu Hegelově, působí jistě „lest ideje“. Co tomuto filozofovi chce zbraňovat ve filosofování, to ho k němu stále hlouběji přivádí. Jestliže se Xantippa domnívá, že její hromování a polévání vodou jsou odstrašující

prostředky, pak se mýlí. Nietzsche má pravdu i v tom: „Xantippa jej opravdu vhání do jeho vlastního povolání stále hlouběji tím, že mu činí dům i domov neobyvatelným a nepříjemným.“

Ale co dělá Sókratés, když odejde z domu? Podle vnějšího zdání nic než to, že navštěvuje tržiště a sportovní hřiště, aby si s lidmi poklábosil. Je to pravý darmošlap. A to právě Xantippu vzteká. Místo toho, aby se staral o dům, o ženu a o syny, místo toho, aby provozoval své kamenické řemeslo, jemuž se vyučil u svého otce, tedy krátce, místo toho, aby vedl řádný občanský život, potlouká se kolem a začíná se všemi možnými lidmi nicotné rozhovory. Tu a tam najde občas – jak se traduje – na ulici nějakou minci a přispěje tak k financování rodiny způsobem v této zemi ne právě běžným, což přirozeně není totéž, jako když někdo živí svou rodinu počestným řemeslem. Ani boty si nemůže koupit, a proto ho Aristofanés, autor komedií, nechává přijít na jeviště bosého. Taková nenáročnost by byla přijatelná, pokud by se týkala vlastní osoby. Můžeme však požadovat od ženy, která vidí ve městě takové množství svůdně vyloženého zboží, na něž nemá ani denár, stejnou zdrženlivost, jakou projevil Sókratés, když řekl: „Jaké je tu množství věcí, které nepotřebuji!“ A lze žádat, aby se Xantippa pozvedla na filosofickou výši jiného výroku: „Kdo potřebuje nejméně, je bohům nejbližší...“?

Ostatně vzrušující na Sókratově chování je to, že není vůbec typem líného flákače. Pilně provozuje gymnastiku, dokonce vyniká v tanci. Ovšem podle tradice to provozuje ze zdravotních důvodů. Ještě pozdější autor chválí jeho vynikající tělesnou kondici. „Sókratés je prostě muž stvořený k mužnému konání.“ To dokazuje i při polních taženích, jichž se zúčastňuje jako prostý voják. Vypravují se neuvěřitelné věci o jeho odolnosti při překonávání únavy a překážek. Když se ostatní kvůli chladu teple oblékají, jde bosýma nohama po ledě. Jednou také, když všichni kolem něho v divokém zmatku prchají, kráčí jako jediný vedle svého generála, „klidně se dívaje na přítele i nepřítele“.

Ovšem i jako voják je Sókratés nápadný svými vlastnostmi. Alkibiadés vypráví o společném válečném kamarádství: „O něčem přemýšleje, stál od rána na témž místě a uvažoval, a poněvadž mu to zřejmě nešlo, nepřestal, nýbrž rozvažuje zůstal stát. Nastalo poledne a lidé si toho všímali, divili se a říkali jeden druhému, že Sókratés tu stojí od rána a o čemsi uvažuje. Nakonec vynesli Iónové své spací pokrývky ven – bylo tenkrát totiž léto – dílem, aby spali v chládku, dílem, aby pozorovali, zda i v noci zů-

stane stát. A on zůstal stát až do ranních červánků a až vyšlo slunce. Nato se vzdálil a modlil se v chůzi k slunci.“ Tak se chová Sókratés ve válce. Ale nyní v mírových dobách už nikdo necení statečnost a mužnost. Nyní je Sókratés, alespoň v očích Xantippy, povalečem, žvanilem a diskutérem.

On sám spatřuje právě v tom jedinou možnost, jak provozovat své filosofické řemeslo. Sotva někoho spatří na ulici, jde k němu a začíná se s ním bavit. Přitom je mu lhostejné, je-li jeho partner státník nebo švec, generál nebo oslař. Je zřejmé toho názoru, že to, co chce říci, se týká každého. To, co chce říci, je naléhavé upozornění, že záleží na správném myšlení a na ničem jiném. Správné myšlení znamená pro něho především, že člověk musí rozumět tomu, co říká, aby sám sobě mohl skládat účty. Neboť Sókratés je přesvědčen, že povinností člověka je vyznat se sám v sobě. Jakým způsobem na to Sókratés upozorňuje, líčí velice živě – v Platónově podání – uznávaný vojevůdce Níkias: „Zdá se mi, že nevíš, co se děje, když je někdo Sókratovi zcela nablízku a dá se s ním do hovoru. I když se nejdříve baví o něčem zcela jiném, je neustále jeho řečmi tlačěn a veden tak, že musí sám o sobě skládat účty, jak žije nyní a jak žil až dosud.“ Jako s Nikiem dělá to Sókratés s celým světem. Ptá se každého, zdalipak také ví, o čem mluví: jednoho, co mluví o zbožnosti, druhého, který má neustále v ústech slovo statečnost, třetího, který se domnívá, že se vyzná ve státnictví nebo v umění přesvědčovat řečí. Jakmile se tito lidé s ním pustí do hovoru, jsou rychle ztraceni. Pak totiž ukáže Sókratés s ironií a neobyčejným dialektickým uměním, že se v podstatě nevyznají v tom, o čem tak sebejistě hovoří, a že nejméně chápou sami sebe.

Pochopitelně, že to není dotazovaným vždy příjemné. Goethe a Schiller ve svém distichu z „Xénií“ mají pravdu, když narážejí na výrok delfského orákula o Sókratovi: „Tebe prohlásila ústa Pýthie za nejmoudřejšího z Řeků. / Dobrá! Nejmoudřejší je všem nejobtížnější.“ Říká se, že se Athéňané často chovali k Sókratovi s opovržením a vysmívali se mu, ba občas ho nepříteli jemně popadli a zmlátili. Neboť – kdo by se rád nechal ukazovat po tržištích jako nevědoucí? Jen pár mladých aristokratů, skutečně pravých povalečů, je s ním a doprovázejí ho neúnavně při jeho tazích městem. Ale ti druzí, počestní občané, nechtějí s ním mít nic společného. A básníci se stávají jejich mluvčími. Nazývají Sókrata „světoopravným žvanilem“, „vynálezcem vychytralých řečí“, „pršínosem“, „tlachalem“ a vylévají na jeho „naduté

a prázdné fráze“, na jeho „hndopišství“ a jeho „štourání“ vědra posměchu.

Co však velké množství Athéňanů nechápe a nevidí, je to, že tomuto „skvělému paličákovi“, jak ho nazývá Nietzsche, nejde o slovní spor ani o to, aby dosáhl vítězství v dialektickém souboji argumentů a protiargumentů. Co Sókratés hledá, je pravda. Je posedlý otázkou po ní. Svému příteli Kritónovi říká ještě krátce před svou smrtí: „Vůbec nemáme mít na zřeteli to, co o nás říká množství, nýbrž to, co říká ten, kdo se vyzná ve spravedlivém a nespravedlivém, ten jediný a pravda sama.“ Chce za každou cenu vypátrat, jak je to vpravdě s člověkem a s jeho budoucím osudem. Neboť se domnívá, že na tom, zda to ví, závisí vše. Sám na to také myslí ve své obhajovací řeči před athénskými soudními dvorem: „Dokud ještě dýchám, a toho jsem s to, nepřestanu filosofovat, vás nabádaje a odhaluje, kohokoliv z vás potkám, a budu mluvit, jak jsem zvyklý: »Nejlepší muži, ty, který jsi Athéňanem, z největšího a co se týče moudrosti nejuznávanějšího města, ty by ses nestyděl starat se o co nejvíce peněz, slávy a cti, ale o poznání, pravdu a o to, aby se duše stávala co nejlepší, by ses nestaral a nepečoval?« A dále: »Je největším majetkem pro člověka hovořit každý den o ctnosti a o všem tom jiném, o čem mne slyšíte hovořit, když v rozhovoru zkouším sebe i jiné. Život bez zkoušení není pro člověka hoden žití.«“

To je tedy vášeň filosofa Sókrata. Jen přátelé z toho něco pochopí. Tak vypráví Xenofón, píšíci vojevůdce: „Baví se stále o lidských věcech a zkoumá, co je zbožné a co bezbožné, co krásné a co opovržením hodné, co je rozvážnost a co bláznivost, co statečnost a co zbabělost, co stát a co státník, co vláda nad lidmi a co vláda nad člověkem. Ptal se také na vše ostatní, o čem věří, že ti, kteří to vědí, jsou správní a dobří.“ Ještě působivě líčí to Alkibiadés: „Chce-li někdo naslouchat řečem Sókratovým, mohou se mu zdát zpočátku docela směšné. Na povrchu jsou zahaleny do takových substantiv a sloves jako do kůže rozpustilého satyra. Mluví o nákladných oslech a o kovářích, ševcích a koželuzích a zdá se, že vyslovuje stále totéž týmž, takže se každý nezkušený a nechápající člověk musí jeho řečem vysmívat. Když pak člověk vidí, jak se tyto řeči otvírají, a když do nich pronikne, pak nejdříve zjistí, že samy o sobě nesou smysl všech řečí, pak že jsou zcela božské a obsahují v sobě více než jiné obrazy ctnosti a že se vztahují na většinu toho, nebo spíše na všechno to, čeho si má všimnout, kdo se chce stát krásným a dobrým.“

Co tedy chce dokázat Sókratés svým obtěžujícím dotazováním? Nic jiného, než přivést člověka k tomu, aby pochopil, jak se musí chovat, aby byl vpravdě člověkem. Správné myšlení má vést ke správnému jednání. Sókratovi se zdá, že to v žádné době nebylo tak nutné jako v jeho současnosti. S hrůzou se dívá na známky úpadku v životě Řeků, vidí bezuzdnost, do níž se jeho doba zaplétá, vidí nástup rozsáhlé krize řeckého ducha. Proto otevírá svým žákům a přátelům zrak. Tak píše i Platón ještě zcela pod dojmem Sókratovým v jednom ze svých dopisů: „Náš stát už nebyl spravován podle mravů a zřízení otců... Všechny nynější státy dohromady jsou špatně řízeny. Neboť oblast zákonů se v nich nachází v téměř neléčitelném stavu.“

Právě proto, že to Sókratés poznává, velice mu záleží na tom, aby se opět začalo čestně ptát. Neboť tázání znamená mít odvalu snášet i hořkost pravdy. Tato radikálnost tázání, toto pochopení potřeby doby, toto vědění o opravdových potřebách lidského bytí, to je to, co Sókratovi získává vášnivou přichylnost žáků. Není pro to úchvatnějšího příkladu než řeč mladého Alkibiada, kterou Platón reprodukuje ve svém „Symposiu“. Alkibiadés srovnává Sókrata s polobohem Marsyem, hrajícím na flétnu. „Ten okouzloval lidi pomocí svých nástrojů a silou svých úst... Ty se ale odlišuješ od něho do té míry, že dokážeš bez nástroje totéž jen pouhými slovy... Když někdo, ať žena, muž nebo chlapec, slyší tebe nebo někoho jiného, který vypráví o tvých slovech – byť byl ten vyprávěč zcela bezvýznamný – pak jsme bez sebe a uchvázeni. Já alespoň, mužové, kdybych se nejevil zcela opilý, bych přísahal a řekl vám, co jsem sám pro jeho řeči vytrpěl a ještě nyní trpím. Neboť když ho slyším, buší mi srdce mnohem silněji než korybantickým tanečníkům a slzy mi tekou pod vlivem jeho slov. I mnohé jiné vidím stejně trpět. Tento Marsyas mne uvádí často do takového stavu, že se mi zdá, že se nevyplácí žít, měl-li bych zůstat takovým, jaký jsem... Neboť nutí mne doznat, že mi ještě mnohé chybí a že přesto sám sebe zanedbávám, když se starám o věci Athéňanů. Násilím si zacpávám uši jako před Sirénami a chystám se uprchnout, abych u něho nezůstal sedět až do stáří. U něho jediného ze všech lidí se mi přihodilo, co by nikdo ve mně nehledal – abych se před někým styděl. Stydím se, ale jen před ním. Neboť jsem si vědom, že mu nemohu odpovědět, že se nemusí činit to, k čemu on vyzývá... Utíkám před ním a vyhýbám se mu, a když ho vidím, stydím se, co musím doznat. Často bych rád viděl, kdyby už mezi lidmi ne-

prodléval, ale kdyby se to stalo, byl bych, jak dobře vím, ještě zasmušilejší. Nevím tedy, jak mám s tímto člověkem vydržet.“

Tak tedy působí Sókratés na mladé lidi, jako je Alkibiadés, a ten není jediný, koho tak okouzluje. Ovšem důvod tohoto okouzlení zůstává záhadný. Neboť Sókratés nedává svým přívržencům právě to, o čem se domnívají, že mohou očekávat: jasnou a nevyvratitelnou odpověď na otázky, které je trápí a které jim klade. Naopak, sotvaže je zavede do labyrintu problému, přerušuje rozhovor a nechává je stát. Právě tak málo jako jeho partneři rozhovoru nemůže ani on sám uvést, jak je to s tím, nač se společně ptají: s dobrým a spravedlivým, s člověkem a jeho správným jednáním. Když ho chce vzít někdo za slovo, přiznává výslovně svou nevědomost. Před soudem vypráví, jak mu přitom bývá: „Při odchodu uvažoval jsem u sebe, že jsem více vědoucí než onen člověk. Neboť žádný z nás obou se nezdá, že ví něco dobrého a správného. Onen ale míní, že to ví, a neví to. Já však, který nevím, nedomnívám se, že vím.“ A právě v této dobrovolně přiznané nevědomosti spočívá vlastní tajemství Sókratova působení. Neboť v tom se ukazuje, že se sám staví s otevřenými očima do lidské situace, k níž patří i nebezpečí zabloudit v bezcestí nevědomosti a zůstat uvězněn v pochybnostech. Tím, že Sókratés vyzývá své žáky k stejné odvaze, získává jejich úctu a lásku.

Ale na ty druhé jistě působí tím odpudivěji. Ptají se: Jakpak si dovoluje tento muž tak nevybíravým způsobem odhalovat naši nevědomost, aby nakonec doznal, že sám nic neví? Není to sprosté kejklřství? A dále: Když Sókratés všechno tak bezpečně známé zpochybňuje, není to vzpoura proti tradici, na níž spočívá jistota existence a pevnost státu? Nepřivádí svými rozkladnými otázkami beztak již ohrožené náboženství ke zhroutilí? A konečně: Když muž, který sám nedokáže říci nic pozitivního a soustřeďuje kolem sebe takový zástup žáků, nemůžeme v něm spatřovat nebezpečného škůdce mládeže? Tak dojde k tomu, že Athéňané dělají vše, aby se zbavili tohoto podezřelého spoluobčana. Udělají s ním proces a obžalují ho z bezbožnosti a kažení mládeže.

Tato skutečnost staví před nás vážnou otázku, která se dotýká podstaty filosofování. Vždyť filosofování znamená pochybovat, a čím je filosof filosofičtější, tím radikálněji klade otázky. Ale tím, že zpochybňuje existující, stává se současně ohroženým. Můžeme mít přívržencům stávajících poměrů za zlé, když dělají

vše, aby filosofa a jeho zneklidňující otázky umlčeli? A přece: Když stávající je už do té míry podhlodáno jako v době Sókratově, pak nepomůže před tím zavírat oči. Pak pomůže jen jediné – odvaha k radikální pravdivosti. Že tuto odvahu nenalezli, že neviděli v Sókratovi toho muže, který právě radikálností svého tázání připravuje půdu pro příští, to je historická vina Athéňanů.

Není proto divu, že obžaloba prošla. Sókratés se vzdává všech pokusů naladit své soudce příznivěji. Ba svou obhajobou je dráždí ještě víc. Když mu předhazují jeho pohoršující tazatelství, nesnaží se omluvit, nýbrž drze tvrdí, že to, co činí, děje se na příkaz boha Apollóna. A dodává: „Myslím, že vám ve vašem městě nebylo dáno žádné větší bohatství než moje služba bohu. Neboť co činím, není nic jiného, než že chodím kolem dokola a mladší i starší mezi vámi nabádám, aby se nestarali ani o tělo ani o peníze, ale spíše o duši, aby se stala co možná nejlepší... Když mne zabijete, nenajdete lehce jiného tohoto druhu, který – ať to zní sebesměšněji – byl seslán bohem na město jako na koně velkého a ušlechtilého, jenž však pro svou velikost je poněkud pomalý a potřebuje být poháněn ostruhou. Tak se mi zdá, že mne bůh seslal městu jako toho, kdo nepřestává každého jednotlivého mezi vámi probouzet, přesvědčovat a napomínat.“ Dovedeme si představit rozhořčení soudců nad tak troufalým jednáním obžalovaného? A když ještě nakonec navrhne, že by mu měla být místo trestu přiznána čest stravování na radnici, nejvyšší vyznamenání, které Athéňané mohli udělit?! Tak nemohlo nedojít k tomu, že ho soudní dvůr odsoudil k smrti.

Když je pak vysloven rozsudek, ukáže se, odkud má tento muž sílu pro svou službu filosofii. Přátelé mu radí uprchnout a činí k tomu všechny přípravy. Ale on odmítne. Není správné, říká, podílet se celý život na dobrodiní státu a pak, když se stane člověku nepříjemná věc, vypovědět poslušnost zákonům. Neboť jistě vědí, že jednat proti zákonům je nedůstojné a hanebné. Tímto názorem se celý život řídil. Když ho vláda chtěla pověřit, aby dopadl jednoho politického protivníka, odmítl tento požadavek, a když athénský soudní dvůr protiprávně odsoudil po námořní bitvě velitele k smrti, jako jediný hlasoval proti tomu. Proto může i nyní tvář v tvář smrti neomylně říci, že nečiní správně ten, kdo si myslí, že „muž, který je jen trochu k něčemu, smí rozvažovat nebezpečí s ohledem na život a na smrt, ale dbát pouze na to, zda jedná spravedlivě či nespravedlivě a zda jeho činy jsou činy dobrého nebo špatného člověka.“

Proč je ale tak bezpodmínečně jisté, že se nesmí činit bezpráví, to nemůže Sókratés, tento vědoucí-nevědoucí, zdůvodnit. Ale v podstatě pro to nepotřebuje důkazu. Je to jistota tkvící hlouběji než veškerá sebedůmyslněji vymyšlená teoretická jistota. Je to to, co pozdější doby nazývají jistotou srdce. Z ní vyrůstá Sókratés a v ní je také skryto tajemství jeho vlivu. Tím se stává, jak to vyjadřuje Nietzsche, „bodem obratu a vírem tak zvaných světových dějin“. Že po rozbití jistot, jak se v krizových obdobích člověku stává, zbude přece něco jistého, a to bezpodmínečná povinnost konání dobra, která tkví nezničitelně v základu srdce, je největší Sókratův objev. Této povinnosti je poslušen až k smrti, kvůli ní se nevyhne osudu. To je to, co činí postavu Sókratovu po celá staletí až dodnes vzorem filosofování.

Snad má Sókratés i v tom pravdu, že své vědění o příkazu srdce odvozuje nakonec z božství. Každopádně vypráví, že všechna jistota – nejen mravního jednání, nýbrž každého konání, ať se týká třeba naprosto běžných věcí – pochází u něho z vnitřního hlasu, který se ohlašuje jako nepřeslechnutelné varování. Nazývá jej daimonion, což právě ukazuje k oblasti božského. Neboť daimoniové jsou mu prostředníkem mezi bohy a lidmi. To však, co chápe jako své poslání – dotazovat se svých spoluobčanů a odhalovat jejich zdanlivé vědění – vysvětluje bezprostředně jako poslušnost vůči pokynu božství. Tak také chápe i svou smrt. „Kde člověk sám zaujme stanovisko v přesvědčení, že je to nejlepší, pak musí, jak se mi zdá, přijímat nebezpečí a nebrat v úvahu ani smrt ani něco jiného kromě hanby. Já bych nyní, muži athénští, jednal podivně, kdybych zde, kde mne, jak věřím, postavil bůh, abych filosoficky žil a jiné zkoušel, ze strachu před smrtí nebo před něčím jiným opustil svůj postoj.“ V útěšné důvěře, že svůj osud smí vložit do rukou božstva, bere Sókratés číši jedu v tom duchu, o němž podává svědectví závěr jeho obhajoby: „Nyní je čas odejít: pro mne, abych zemřel, pro vás, abyste žili. Kdo z nás jde vstříc lepšímu osudu, je každému skryto, kromě boha.“

PLATÓN NEBOLI FILOSOFICKÁ LÁSKA

4/

Když dnes v běžném hovoru padne jméno Platón, pak většinou jen proto, že se mluví o platonické lásce. Rozumí se tím onen druh lásky, v níž nestojí v popředí smyslová žádostivost, nýbrž duševní náklonnost, založená na respektu k osobě milovaného. Jestliže se však ptáme, proč právě tato odrůda lásky nese Platónovo jméno, není snadné dát odpověď. Ba zdá se dokonce, že se neprávem odvolává „platonická láska“ k tomuto filosofovi.

Neboť ať otevřeme Platónovo dílo kdekoliv, nikde nenajdeme ani náznak nějakého respektu k ženě. Naopak Platón tvrdí, že ženy stojí v ctnosti daleko za muži. Jako slabší pohlaví jsou daleko lstivější a vychytralejší než oni. Nazývá je povrchními, snadno vzrušivými; lehce se rozzlobí, mají sklon k hádkám, přitom jsou váhavé a pověřivé. Ano, Platón jde tak daleko, že tvrdí, že být ženou je kletbou bohů. Neboť ti mužové, kteří se nedovedli za života ovládat, byli zbabělí a nespravedliví, se po své smrti za trest znovu narodí jako ženy.

Kdo takto smýšlí o ženách, nemůže ani v manželství dávat mnoho prostoru něžnějším duševním hnutím. Vskutku se nedívá Platón na manželství z toho hlediska, že ve společné náklonnosti a smýšlení utvářejí dva lidé svůj život, nýbrž pouze z hlediska plození a výchovy dětí. Nikoliv sympatie mají dohromady spojovat muže a ženu, nýbrž úkol přivést na svět co možná řádný a zdatný dorost. Proto je věcí státu starat se o to, aby se našli ti praví partneři. Ženy mají být přidělovány mužům jako odměna za válečnickou zdatnost, nebo, ještě radikálněji, jsou chápány jako společný majetek mužů. Není to vůbec oduševnělý obraz, který podává Platón o lásce mezi mužem a ženou.

Ale v Řecku tehdejší doby existuje ještě jiným druh milostného vztahu, v němž se mohou uplatnit spíše jemnější erotické vztahy, než jaké jsou mezi mužem a ženou: poměr staršího muže k chlapci. Dnes jsme náchylní dívat se na takové vztahy skeptickým pohledem. U Řeků Platónovy doby patří to však skoro k dobrému tónu, aby se politik nebo vojevůdce zajímal o pěkné mladíky.